

Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech 20. století

Žáci nedostatečně vnímají dobový kontext. Je to přirozené, protože automaticky posuzují předkládané příběhy skrze vlastní, dosti omezenou životní zkušenost. V každém příběhu se snaží rozklíčovat vztahy mezi jeho aktéry, vysvětlit jejich motivy, hodnoty, důvody jednání. Ovšem většinou na tyto aktéry, ať už jsou to hrdinové z fiktivního světa literatury nebo reální lidé žijící v minulosti, uplatňují své vlastní, ryze současné pohledy a aktuální kulturní vzorce. Jednou z hlavních podmínek efektivní výuky o minulosti je proto přiblížení dobového kontextu, především jeho specifik ve srovnání s dneškem. Musíme si přitom uvědomit, že naši žáci nemají dostatek expertních vědomostí, kterými disponujeme my, a zdánlivé samozřejmosti (které jsou nám ovšem samozřejmé až dnes) jsou pro ně těžko pochopitelné.

Vzdělávací oblast - Dějepis

Československá společnost v 50. letech 20. století.

Časová náročnost

90 minut (2 vyučovací hodiny)

Cíle

- ▶ Žáci se seznámí se základní charakteristikou komunistického režimu v jeho zakladatelské, stalinové fázi, vnímají dobovou atmosféru období, především vypjatý třídní boj, registrují, že část obyvatel režim přijímá a jiná jej odmítá, registrují dobovou atmosféru studené války a nejistoty.
- ▶ Žáci rozpoznávají pluralitu postojů, které vůči státnímu zřízení jednotlivé složky obyvatelstva zaujímaly, na základě analýzy jednotlivé postoje hodnotí a vymezují se vůči nim.
- ▶ Žáci analyzují a interpretují audiovizuální prameny a vytváří si na základě této interpretace vlastní názor na postoje obyvatelstva vůči režimu.

Komentář

Navržená dvouhodinová lekce se zaměřuje na postižení širší palety postojů různých složek obyvatelstva vůči komunistickému režimu v první polovině padesátých let 20. století. V první hodině je kladen důraz na ilustraci dobové režimní propagandy a jejího účinku na určitou část populace (část mládeže, dělnictva). Prorežimní postoje můžeme do značné míry považovat za důsledek krizových jevů objevujících se už od začátku 30. let. Historik Jakub Rákosník mluví v této souvislosti o „dlouhých třicátých letech“ a spojuje zážitek velké krize, politickou frustraci spojenou s pádem první republiky a prohlubování této frustrace v období druhé světové války do jedné řady. Poválečné změny se pak jeví jako logický důsledek. Navržené postupy nemají ambici vyčerpávat všechny faktory přispívající k podpoře nedemokratického, totalitního systému, ale spíše ilustrovat některé obzvláště výrazné. Druhá část lekce se zaměřuje na ilustraci represivního rozměru tehdejšího státu, který vedl k nedůvěře, či přímo k nenávisti vůči komunistickému režimu. Žáci se seznámí s po-

jmem třídní boj, který určoval politickou dynamiku v první polovině padesátých let a s politickými procesy, které jsou ovšem zobrazeny z perspektivy diváků, nikoli přímých aktérů. Žáci se dozvídají především o jejich dopadech na veřejnost. Lekce zachycuje především protichůdné postoje, lze ji využít jako úvod do problematiky a v další výuce rozvíjet širokou oblast „šedé zóny“ mezi těmito dvěma vyhraněnými stanovisky.

Instrukce

1. hodina

Úvod: Nástup komunistického režimu v širší časové perspektivě (10 minut)

V úvodu zasadíme nástup komunistického režimu do delšího časového rámce (hospodářská krize, pád Masarykovy demokratické republiky, okupace, německý teror, radikalizace českého obyvatelstva, odsun Němců, znárodnování, vítězství KSČ v r. 1946, únorový převrat). Můžeme využít časové osy v **prezentaci**. Po uvedení do širšího kontextu položíme zásadní otázku celého námětu: Jak se lidé stavěli vůči režimu? Zaznamenáváme odpovědi žáků (do wordového souboru, na flipchart, ...), abychom je později mohli konfrontovat se závěry, které žáci učiní na konci lekce.

Krok 1: Ilustrace a analýza prorežimních postojů (20–25 minut)

V úvodu pustíme první čtyři ukázky, které ilustrují režimní sebestylizaci a prorežimní postoje části obyvatel, především mládeže. První ukázka (*Socialismus*) zobrazuje dobovou propagandu, další dvě ukázky (*Prorežimní demonstrace*; *Svazácká generace*) postoje části mládeže. Nechybí v nich ovšem distanční tón. Žáci analyzují ukázky, využívají přitom **pracovní list 1**. Vedeme žáky k důkladnému popisu všech ukázek. Následně všechny popisované části obrazů analyzují. Jaký je vztah obrazu a komentáře k němu v ukázkách ze šedesátých let? Proč spolu tak docela nekorrespondují? Jak na zobrazovanou sociální politiku mohli lidé reagovat? Drobné pochybnosti skryté v těchto obrazech vytváří předpolí pro kritické a negativní obrazy v další hodině. Poslední ukázka zachycuje některé aspekty sociální politiky režimu, které mu mohly získávat přízeň obyvatelstva (*Závodní dovolená*).

Úkoly pro žáky k ukázce *Socialismus* (Učíme se od sovětských lidí, r. František Neset, 1950)

- Co slibuje režim? Jakým způsobem se snaží lidi oslovit?
- V jaké době tento obraz vzniká?

Úkoly pro žáky k ukázce *Prorežimní demonstrace* (Ohlédnutí, r. Antonín Máša, 1968)

- Jaké postoje skandující lidé zastávají?
- Jak jsou staří?
- Proč jsou oblečení podobně?
- Co provolávají?
- Jaký je jejich vztah k vládě a KSČ?

Úkoly pro žáky k ukázce *Svazácká generace (Žert, r. Jaromil Jireš, 1968)*

- Co se v ukázce děje?
- Kdo provolává hesla a proč? Co je cílem demonstrace?

Úkoly pro žáky k ukázce *Závodní dovolená (Dovolená s Andělem, r. Bořivoj Zeman, 1952)*

- Jaký je význam tohoto obrazu?
- Na co se snaží tvůrci filmu upozornit?
- Jak na to mohli lidé reagovat?

Krok 2: Dílčí reflexe (10 minut)

Neměli bychom zapomenout na reflexi žákovských výstupů. Žáci (případně skupinky žáků) představují své závěry a diskutují o nich. **Pracovní list 1** můžeme využít i jako podklad ke klasifikaci (případně jen u žáků, kteří jej chtějí odevzdat).

2. hodina

Krok 3: Odvrácená tvář režimu (20–30 minut)

Ve druhé hodině seznámíme žáky s represivním rozměrem komunistického režimu a s ním související negativní reakcí značné části populace. V úvodním klipu *Dva vojenské osudy* sledují žáci rozdílné kariéry kapitánů Kadavého a Kopřivy. Oba byli postiženi čistkami, ovšem Kadavý byl popraven a Kopřiva pouze degradován na nadporučíka. Ptáme se: proč byly jejich osudy odlišné? V další ukázce (*Milada Horáková před soudem*) vidí žáci jeden z nejznámějších obrazů symbolizujících politické procesy. Poslední dvě ukázky z filmu *Vracenky* ilustrují rozdělení společnosti v pohledu na režim, které se mnohdy projevovalo i na úrovni rodin. Žáci mohou využít **pracovní list 2**, opět ho můžeme využít i jako podklad pro klasifikaci.

Úkoly pro žáky k ukázce *Dva vojenské osudy (Tichá bolest, r. Martin Hollý, 1990)*

- Co dělal Janek, než přišel na vojnu?
- Jaký byl osud Jankova otce?
- Jaký byl rozdíl mezi osudem nadporučíka Kopřivy a osudem Jankova otce? Proč tomu tak podle vás bylo?

Úkoly pro žáky k ukázce *Milada Horáková před soudem (Záznam z Procesu H, 1950)*

- Kdo je žena, která hovoří?
- Co o ní víme?
- Jak na vás rozhovor působí?

Úkoly pro žáky k ukázce *Poslech zahraničního rozhlasu* (Vracenky, r. Jan Schmidt, 1990)

- Jaký je Fandův postoj vůči režimu? Jaký je postoj jeho přítelkyně Vlasty?

Úkoly pro žáky k ukázce *Proces se Slánským* (Vracenky, r. Jan Schmidt, 1990)

- O jakém procesu se v rádiu mluví? Předcházely mu nějaké jiné procesy?
- Jak široká veřejnost podle tohoto obrazu vnímala politické procesy?
- Jak působí politika na vztah Fandy a Vlasty?

Krok 4: Shrnutí a návazné aktivity (10–15 minut)

Na závěr lekce se vrátíme k úvodní ukázce. Konfrontujeme původní předpoklady s aktuálními závěry. Soustředíme se na reflexi procesu analýzy. Všimáme si společně s žáky, kde a proč se jejich názory změnily, případně proč zůstaly stejné. Jak je ovlivnily obrazy minulosti, případně které obrazy je ovlivnily více a které méně? Jakou roli hrála společná reflexe? S jakými předpoklady k tématu přistupovali a co tyto předpoklady formovalo? Názory rodičů a prarodičů? Televize? Filmy? Po reflexi učení se můžeme vrátit k tématu a navázat otázkou po prožitku padesátých let v rodinách žáků. Jaká byla vaše padesátá léta? Otázku můžeme zadat i jako domácí úkol.

Materiály:

Kolekce pracovních listů:

- Pracovní list 1
- Pracovní list 2

Videa:

- Video 1: *Socialismus (Učíme se od sovětských lidí, r. František Neset, 1950)*
- Video 2: *Prorežimní demonstrace (Ohlédnutí, 1968, r. Antonín Máša)*
- Video 3: *Svazácká generace (Žert, r. Jaromil Jireš, 1968)*
- Video 4: *Závodní dovolená (Dovolená s Andělem, r. Bořivoj Zeman, 1952)*
- Video 5: *Dva vojenské osudy (Tichá bolest, r. Martin Hollý, 1990)*
- Video 6: *Milada Horáková před soudem (Záznam z Procesu H, 1950)*
- Video 7: *Poslech zahraničního rozhlasu (Vracenky, r. Jan Schmidt, 1990)*
- Video 8: *Proces se Slánským (Vracenky, r. Jan Schmidt, 1990)*

Obrazový materiál:

- Fotografie 1: 1931 jídelna Armády spásy (ČTK)
- Fotografie 2: <http://www.nytimes.com/imagepages/2011/08/15/world/europe/sub-masin-obit-1.html>

Prezentace: [Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech 20. století](#)

Rozšiřující materiály

[záznam webináře *Případ Mašínové v kontextu výuky o 50. letech*](#)

[Test k lekci *Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech 20. století*](#)